

УДК 811.162.1'373.7:159.923

РОЗВИТОК ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ НАУКИ У ПОЛЬЩІ

Галина КРАЙЧИНСЬКА

*Національний університет "Острозька Академія"
вул. Семінарська, 2, Острог, 35800
Кафедра іноземних мов*

Стаття містить короткий огляд основних напрямів теорії і практики вивчення фразеологічної науки в Польщі. Автором зроблена спроба узагальнити теоретичне надбання польських фразеологів, які зосередили увагу на класифікації ФО, фразеологічній варіантності та синонімії, нормативності вживання вибраних ФО, семантичній природі компонента ФО, історичній та діалектній фразеології.

Ключові слова: слов'янське мовознавство, класифікація ФО, фразеологічна варіантність та синонімія, нормативність вживання вибраних ФО, семантична природа компонента ФО.

Досягнення польської фразеологічної науки є цінним внеском у слов'янську лінгвістику. Дослідники польської фразеології – С.Скорупка, А.М.Левицький, Д.Буттлер, А.Пайдзінська, Х.Курковська, Д.Ритель, С.Бомба, Е.Козашевська, В.Хлебда, М.Басай – неодноразово зверталися до основних питань цієї галузі мовознавства. Їхні теоретичні та практичні розробки мали великий вплив на розвиток не лише польської, а й слов'янської фразеологічної науки. З огляду на це, доцільно зробити огляд основних напрямків теорії і практики вивчення фразеології в Польщі. Така необхідність продиктована ще й тим, що в українському мовознавстві досі наукового доробку польських фразеологів не узагальнено.

Розвиток фразеології в Польщі умовно можна поділити на три етапи. Перший етап (30–50-ті роки) представлений незначною кількістю ґрунтовних лексикографічних видань та теоретичних праць, у яких зафіксовано й класифіковано усталені вирази та паремії, дано критерії нормативності вживання окремих фразеологічних одиниць (ФО) й висвітлено деякі основні питання фразеології. Другий етап (50–70-ті роки) характеризується активізацією дослідження слов'янської фразеології, зокрема, польської. У 50-х роках під керівництвом В.Дорошевського починається підготовка та укладання 11-томного словника польської мови. Багато дослідників подають свої статті до мовознавчих часописів "Język Polski", "Poradnik Językowy", "Prace Filologiczne", беруть участь у наукових дискусіях, обговорюючи основні теоретичні питання фразеології, досліджуючи та класифікуючи фразеологізми й паремії. Третій етап, на який припадає розквіт польської фразеології, охоплює кінець 70-х років й триває досі. Третій період характеризується зростанням зацікавленості польських мовознавців проблемами фразеології та збільшенням кількості публікацій з теорії фразеології. Великим досягненням польської мовознавчої науки стало проведення трьох фразеологічних

конференцій (1979, 1980, 1981), координованих Інститутом Слов'янознавства Польської Академії Наук, видання шести томів студій “До проблем фразеології польської і слов'янської” (1982–1994)¹ та збірника “Проблеми європейської фразеології” (1996)², у яких науковий доробок у цій галузі мовознавства представили освітні осередки Варшави, Кракова, Любліна, Лодзі, Познані. 70–80-ті роки знаменні ще й тим, що С.Бомба у Познані, Е.Козашевська у Варшаві почали укладати бібліографію з польської фразеології, а це має велике як теоретичне, так і прикладне значення.

Основоположником польської фразеології вважається Станіслав Скорупка – єдиний польський дослідник, який протягом тривалого часу займався фразеологією. С.Скорупка стояв біля витоків польської фразеології, його праці, що вийшли в мовознавчих часописах “*Język Polski*”, “*Poradnik Językowy*”, стали вагомим внеском у закладання теоретичних основ польської фразеології. Він перший у польському мовознавстві дав визначення ФО як поєднання слів більш або менш лексикалізованих з формальної та значеннєвої точок зору³. Запропонована ним у 1967 р. класифікація ФО стала загальноприйнятною у польській фразеологічній науці. Однією з основних його заслуг є також видання двотомного словника “Фразеологічний словник польської мови” (1958–1969) – вагомого внеску не тільки в польське, а й у світове мовознавство.

Польські фразеологи сконцентрували теоретичні дослідження навколо таких основних тем: класифікація ФО, фразеологічна варіантність та синонімія, нормативність вживання вибраних ФО, семантична природа компонента ФО, історична та діалектна фразеологія польської мови та ін.

Важливим є питання класифікації ФО у працях польських учених. Різні автори неоднаково виділяють ФО й по-різному інтерпретують основні поняття фразеології⁴. У теоретичних опрацюваннях загальної та порівняльної фразеології спостерігаються значні розбіжності термінологічного плану, що створює певні труднощі (поняттями і термінами в галузі фразеології займаються А.М.Левицький⁵, В.Мокієнко⁶ та ін.). Тому, починаючи від В.Дорошевського, у вступі майже до кожного лексикографічного видання та в теоретичних опрацюваннях учені вважають за доцільне подавати критерії

¹ *Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej*: W 6 t. / Pod red. M.Basaja, D.Rytel. Wrocław, 1982–1994.

² *Problemy frazeologii europejskiej* / Pod red. A.M.Lewickiego, W.Chlebdy. Warszawa, 1996.

³ *Skorupka S.Z zagadnień frazeologii. Bogactwo frazeologiczne języka* // *Poradnik Językowy*. 1953. №8. S.3; *Skorupka S.Z zagadnień frazeologii porównawczej* // *Prace Filologiczne*. 1965. №18/4. S.120–124.

⁴ *Авксентьев Л.Г.* Сучасна українська мова. Фразеологія. Харків, 1988; *Алефіренко М.Ф.* Теоретичні питання фразеології. Харків, 1987; *Архангельский В.Л.* Устойчивые фразы в современном русском языке. Основы теории устойчивых фраз и проблемы общей фразеологии. Ростов-на Дону, 1964; *Баран Я.А.* Фразеологія у системі мови. Івано-Франківськ, 1997; *Виноградов В.В.* Об основных понятиях русской фразеологии как лингвистической дисциплины // *Труды юбилейной научной сессии Ленинградского Государственного Университета*. Ленинград, 1946. С.360–363; *Гаврин С.Г.* Фразеология русского языка: Специальный семинар. Москва, 1967; *Гвоздарев Ю.А.* Фразеологические сочетания современного русского языка. Ростов-на-Дону, 1973; *Демський М.* Українські фраземи й особливості їх творення. Львів, 1994; *Жуков В.П.* Семантика фразеологических оборотов. Москва, 1978; *Жуков В.П.* Русская фразеология. Москва, 1986. С.239–250; *Історія української мови: Лексика і фразеологія* / В.О.Винник, В.И.Горобець, В.Л.Карпова та ін. Київ, 1983; *Олійник І.С.* Слово в лексичній системі української мови // *Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія* / За ред. Білодіда І.К. В 5 томах. Київ, 1973. Т.4.

⁵ *Lewicki A.M.* Aparat pojęciowy frazeologii // *Z badań nad literaturą i językiem*. Lubelskie Towarzystwo Naukowe. T.20. 1974. S.135–149.

⁶ *Мокієнко В.М., Фелицина В.П.* Русские фразеологизмы: Лингвострановедческий словарь / Под ред. Е.М.Верещагина, В.Г.Костомарова. Москва, 1990; *Словарь русской фразеологической терминологии* / Под ред. В.М.Мокієнко. Мюнхен, 1993.

поділу фразеологізмів, часто впроваджуючи певні доповнення⁷. Як видно з багатьох розвідок польських лінгвістів, традиційно класифікація ФО відбувається за такими критеріями: семантичним, формальним та функціональним.

При семантичному поділі береться до уваги ступінь лексикалізації окремих компонентів у даній ФО, а також відношення цілісного значення ФО до значення її складників. Загальноприйнятою у польському мовознавстві є триступенева семантична класифікація ФО, запропонована С.Скорупкою (ця класифікація частково збігається з класифікацією В.Виноградова). За семантичною класифікацією С.Скорупка вирізняє ФО трьох типів⁸: стійкі словосполучення (“*związki stałe*”), словосполучення з лексично зв’язним значенням (“*związki łączliwe*”), вільні словосполучення (“*związki luźne*”). Тип усталеного виразу залежить від формування його цілісного значення. Якщо значення ФО не виникають із суми значень компонентів, то така ФО належить до усталених виразів першого типу (наприклад, *stary grzyb* – людина похилого віку; *gwiazda czyjaś zgasła* – хтось помер). Якщо компоненти – складники ФО не повністю лексикалізувалися, то це другий тип ФО – словосполучення із лексично зв’язним значенням (наприклад, *dobry / świetny / zły humor*; *aparatus telefoniczny*). На межі ФО першого і другого типу, на думку С.Скорупки, перебувають усталені вирази порівняльного характеру (наприклад, *blady jak kreda*; *blady jak śnieg*; *czzerwony jak burak*; *silny jak byk*; *wpaść jak po ogień*). Третій тип ФО, вільні словосполучення, виникають зі значень компонентів, з яких складається усталений вираз (наприклад, *droga przez las*; *jeść mięso*). Але, як зазначає автор, чіткої межі між визначеними типами ФО немає⁹.

С.Сташевський¹⁰ і Ю.Вешховський¹¹ зупиняються на семантичних критеріях ФО. На думку Ю.Вешховського, наявні у польському мовознавстві класифікації не беруть до уваги ступеня “типовості/нетиповості” ФО (критерій “типовості” у розумінні автора співвідноситься з критерієм поєднання слів).

При формальному поділі класифікація здійснюється відповідно до граматичних категорій компонентів, які входять до ФО, та описуються зв’язки, що виникають між ними. За формальною класифікацією С.Скорупка також виділяє три групи ФО: вирази (wyrażenia), звороти (zwroty), фрази (frazy). Вирази – це сполучення щонайменше двох слів, у якому стрижневий компонент має номінативний характер (наприклад, *fala morska*, *świeżo malowany*, *kraina mlekiem i miodem płynąca*); зворот – це словосполучення, що має вербальний характер (наприклад, *pleść trzy po trzy*; *prawdę mówiąc*); фраза складається з номінативних та вербальних компонентів і має форму речення (наприклад, *serce boli*; *nie ma tego złego, co by na dobre nie wyszło*)¹². Формальна класифікація ФО використовується вченими в основному при укладанні словників.

⁷ Kozaszewska E. Nowsze próby klasyfikacji związków wyrazowych // Prace Filologiczne. 1979. T.38. S.293–312.

⁸ Skorupka S. Typy połączeń frazeologicznych // Poradnik Językowy. 1952. №6. S.14–23; Skorupka S. Podstawy klasyfikacji jednostek frazeologicznych // Prace Filologiczne (Warszawa: Uniwersytet Warszawski). 1969. №19. S.219–226; Kurkowska H., Skorupka S. Stylistyka polska. Zarys. Rozdział Frazeologia. Warszawa, 1959. S.151–178.

⁹ Skorupka S. Podstawy klasyfikacji jednostek frazeologicznych // Prace Filologiczne (Warszawa: Uniwersytet Warszawski). 1969. №19. S.219–223.; Skorupka S. Język polski. Wiadomości i ćwiczenia z zakresu słownictwa, frazeologii i stylistyki. Podręcznik dla klasy II liceum ogólnokształcącego, techników i liceów zawodowych. Warszawa, 1975. S.30; Гвоздарев Ю.А. Фразеологические сочетания современного русского языка. Ростов-на-Дону, 1973.

¹⁰ Staszewski S. Podział związków frazeologicznych w polskiej i radzieckiej lingwistyce. Łódź, 1970.

¹¹ Wierzchowski J. Wyraz, związek wyrazowy i idiom a ich wartość semantyczna // PFP: W 6 t. / Pod red. M. Basaja, D. Rytel. Wrocław, 1982. T.1. S.65–69.

¹² Skorupka S. Słownik frazeologiczny języka polskiego. Warszawa, 1967–1968. T.1. S.6–7.

Х.Курковська та С.Скорупка запропонували деякі доповнення до цієї класифікації. Вони окремо розглядають ФО, у яких опущений вербальний або номінативний компонент (наприклад, *deszcz pada*), та ФО, які складаються з двох або більше слів тієї самої граматичної категорії (наприклад, *szeląg w szeląg*)¹³.

А.М.Левицький висловлює зауваження щодо класифікації С.Скорупки¹⁴. Він переконливо доводить, що фразеологія є наукою багатоаспектною, тому поняття ФО належить моделювати залежно від завдання й мети, яку ставить перед собою науковець.

Теза А.Пайдзінської і А.М.Левицького про поділ ФО на ідіоми і фразеологічні сполучення, або фраземи, принципова для даної частини роботи. Ідіомами вчені називають усталені вирази, значення яких не виводиться зі значень слів-компонентів. Під фраземами розуміють усталені вирази, значення яких міститься в основному в межах домінуючого в семантичному плані компонента, наприклад, *czarna rozpacz* (домінуюче слово *rozpacz*); *ktoś dokonuje włamania* (домінуюче слово *włamanie*)¹⁵.

С.Бомба та Е.Козашевська, послідовники С.Скорупки, праці яких опубліковані у 70-ті роки, намагаються розширити формальну класифікацію, додаючи до номінативних та вербальних ФО римовані та порівняльні. У своїй класифікації С.Бомба поділяє фрази на прислів'я, максими, сентенції та вислови¹⁶. Учений вказує на різні типи ФО, однак запропонований ним поділ є неповним, оскільки в ньому не враховані усі типи номінативних та вербальних ФО.

Е.Козашевська порівнює класифікації усталених виразів, запропоновані В.Архангельским¹⁷, В.Виноградовим¹⁸, Н.Шанським¹⁹, Н.Амосовою²⁰, О.Куніним²¹. До складу ФО, які мають номінативний характер, дослідниця відносить прийменникові, прислівникові, сполучникові ФО (наприклад, *co chwila; jak również*), а також ФО тієї ж граматичної категорії (наприклад, *czzerwone i czarne; krótko i wężlowato*)²².

А.Пайдзінська, А.М.Левицький²³ здійснюють функціональний поділ ФО відповідно до того, яку функцію вони виконують у реченні. Фрази (*frazy*) – це усталені вирази, що мають форму речення (наприклад, *wyszło szydło z worka*); звороти (*zwroty*) – це усталені вирази, які виконують функцію дієслова (наприклад, *łożyć / kłaść kogoś na obie łopatki*); вирази іменникові (*wyrażenia rzeczownikowe*) – це усталені вирази, які виконують функцію іменника (наприклад, *kropla w morzu*); вирази означальні (*wyrażenia*

¹³ Kurkowska H., Skorupka S. *Stylistyka polska. Zarys. Rozdział Frazologia*. Warszawa, 1959. S.151–167.

¹⁴ Lewicki A.M. *Wprowadzenie do frazeologii syntaktycznej. Teoria zwrotu frazeologicznego*. Katowice, 1976. S.30–36.

¹⁵ Pajdzińska A., Lewicki A.M. *Frazeologia // Encyklopedia kultury polskiej XX wieku / Pod red. J. Bartmińskiego*. Wrocław, 1993. T.2. *Współczesny język polski*. S.307–320.

¹⁶ Bąba S. *W sprawie klasyfikacji polskich jednostek frazeologicznych (zwrot szeregowy, zwrot rymowany) // Prace Filologiczne*. 1975. №25. S.377–385.

¹⁷ Архангельский В.Л. *Фразеологические отношения и классификация фразеологических единиц в современном русском языке // Ученые записки МОПИ*. 1966. Т.160. С.259–290.

¹⁸ Виноградов В.В. *Вопросы семантики фразеологических единиц (На материале русского языка)*. Новгород, 1971. Ч.1. С.16–30; Виноградов В.В. *Об основных типах фразеологических единиц в русском языке*. Москва, 1986. С.27–33.

¹⁹ Шанский Н.М. *Фразеология современного русского языка*. Москва, 1985. С.30–45.

²⁰ Амосова Н.Н. *Основы английской фразеологии*. Ленинград, 1963. С.43–68.

²¹ Кунин А.В. *Английская фразеология*. Москва, 1986. С.13–27.

²² Kozaszewska E. *Stale związki wyrazowe na tle współczesnego zasobu leksykalnego języka polskiego // Prace Filologiczne*. 1970. T.20. S.293–313.

²³ Pajdzińska A., Lewicki A.M. *Frazeologia // Encyklopedia kultury polskiej XX wieku / Pod red. J. Bartmińskiego*. T.2. *Współczesny język polski*. Wrocław, 1993. S.307–313.

żenia określające) – виступають в реченні у ролі означення (наприклад, *pierwszy lepszy; jako tako*). До означальних виразів А.Пайдзінська, А.М.Левицький відносять також порівняльні усталені вирази, наприклад: *goly jak święty turecki*. А вказівниками фразеологічними (*wskazniki frazeologiczne*) вчені вважають усталені вирази, які виконують у реченні допоміжну функцію – функцію прийменників (наприклад, *w związku z czymś*), сполучників (наприклад, *zarówno...jak i*), але не зовсім зрозумілі критерії, за якими можна відрізнити фразеологічні вказівники від випадкових словосполучень²⁴.

Отже, у польській мовознавчій традиції класифікація ФО відбувається за трьома критеріями: семантичним, формальним та функціональним. При семантичному поділі береться до уваги ступінь лексикалізації окремих компонентів у даній ФО, а також відношення цілісного значення ФО до значення її складників. При формальному поділі класифікація здійснюється відповідно до граматичних категорій компонентів, з яких складаються ФО, та описуються зв'язки, що виникають між ними. При функціональному поділі береться до уваги функція, яку ФО виконують у реченні.

Другим напрямом досліджень польських фразеологізмів є проблема фразеологічної варіантності та синонімії – доволі складна проблема, яка належить до основних питань мовознавства²⁵. Цій проблемі було присвячено першу польську фразеологічну конференцію (1979), матеріали якої вміщені у збірнику “Сталість і змінність фразеологічних зв'язків” (Люблін, 1982), який має надзвичайно велике значення як для теорії, так і практики фразеології. Основними працями, в яких досліджуються проблеми фразеологічної варіантності й синонімії у польській мові, є розвідки С.Скорупки, А.М.Левицького і А.Пайдзінської, С.Сташевського і М.Басая, Д.Буттлер і С.Бомби, Е.Козашевської, Л.Краєвського, Б.Реякової, Г.Петрак-Месер та ін. Під поняттям “фразеологічний варіант” більшість дослідників розуміє зміни лексичного, граматичного або стилістичного планів, які не спричиняють деформації семантики ФО²⁶. Основною ознакою синонімів більшість дослідників вважає семантичну подібність ФО. Але на сьогоднішній день однозначного вирішення цієї проблеми в польському мовознавстві немає.

Відомий польський лінгвіст А.М.Левицький, представник Люблінського мовознавчого осередку, теоретичні розробки якого мають значний вплив на розвиток теорії фразеологічної науки у Польщі, багато своїх праць присвятив вирішенню проблеми варіантності та синонімії у фразеології. Для розвитку теорії цього питання

²⁴ Pajdzińska A., Lewicki A.M. *Frazeologia* // Encyklopedia kultury polskiej XX wieku. S.310.

²⁵ Авксентьев Л.Г. Сучасна українська мова. Фразеологія. Харків, 1988. С.26–35; Алефіренко М.Ф. Теоретичні питання фразеології. Харків, 1987; Алефіренко Н.Ф. Фразеологічне взаємодіявання мовних рівнів (на матеріалі українського і російського мов) Автореф. дис... докт. філол. наук. Київ, 1989. С.17–18; Апресян Ю.Д. Лексическа семантика. Синонимические средства языка. Москва, 1974; Апресян Ю.Д. Проблема синонима // Вопросы языкознания. 1957. №6. С.84–87; Апресян Ю.Д. Синонимия и синонимы // Вопросы языкознания. 1969. №4. С.346–364; Арнольд И.В. Эквивалентность как лингвистическое понятие // Иностраный язык в школе. 1976. №1. С.11–16; Архангельский В.Л. Проблемы устойчивости и вариантности фразеологических единиц. Материалы межвузовского симпозиума. Тула, 1968; Бабич Н.Д. Фразеологія української мови: Навч. посібник. У 2-х ч. Чернівці. 1970. Ч.1. С.6–13; Валюсинская–Донскова З.В. К вопросу об отношениях фразеологизма и словосочетания // Проблемы устойчивости и вариантности фразеологических единиц. Тула, 1968. С.93–95; Диброва Е.И. Вариантность фразеологических единиц в современном русском языке. Ростов-на-Дону, 1979; Диброва Е.И. Синкретизм фразеологического знака (разграничения фразеологической синонимии и вариантности) // Фразеологическая номинация: Особенности семантики фразеологизмов. Межвузовский сб. научн. тр. / Под ред. Т.Л.Павленко. Ростов-на-Дону, 1989. С.19–25; Иванникова Е.А. Об отдельности и тождестве фразеологизма в случаях структурной вариантности // Проблемы устойчивости и вариантности фразеологических единиц. Тула, 1968. С.120–125.; Коломісць М.П. Питання фразеологічної синоніміки (на матеріалі української мови). Дніпропетровськ, 1987.

²⁶ Skorupka S. *Poprawność stylistyczna połączeń wyrazowych* // *Poradnik Językowy*. 1950. №6. S.1–4; Pietrak-Mieser H. *Czeskie wyrażenia i zwroty frazeologiczne na tle porównawczym polskim*. Lublin, 1985.

особливе значення має праця А.Пайдзінської та Б.Реякової “З питань фразеології. Проблеми лексикографічні”²⁷. Методологічні проблеми, представлені у цій праці, є продовженням порівняльних досліджень, що проводяться А.М.Левицьким з 1969 р. й частково висвітлені у його наступних публікаціях²⁸. Дослідник вважає варіантними ФО, що мають однакову синтаксичну конструкцію, ідентичне значення, але частково різняться компонентним складом. Він визначає лексичні, фонетичні, морфологічні, словотвірні варіанти ФО та варіанти, що мають інші факультативні члени. А.М.Левицький заперечує думку щодо обов’язкової стилістичної тотожності фразеологічних варіантів, оскільки причиною виникнення варіантів вважає бажання мовців передати різні стилістичні відтінки, що відповідають різним суспільним ситуаціям²⁹. Торкаючись проблем варіантності ідіоматичних ФО, дослідник категорично заперечує різні модифікації³⁰.

Дещо по-іншому тлумачить варіантність Д.Буттлер³¹. Вона стоїть на позиції вчених, які вважають, що поняття варіанту допомагає окреслити межі ФО у контексті і звертає увагу на семантично тотожні фразеологічні варіанти, що мають деякі формальні та стилістичні відмінності. Д.Буттлер відносить до варіантних ФО, компоненти яких характеризуються різними стилістичними ознаками і мають фонетичні, граматичні або словотвірні відмінності. Морфологічні зміни (наприклад, час, вид) компонентів в межах ФО дослідниця вважає проявом акомодатії до контексту. Варіантні ФО, на її думку, можуть використовуватися з метою посилення експресивного забарвлення або просто для жарту. Д.Буттлер вирізняє декілька типів варіантів, які вона називає модифікаціями, а саме: фразеологічне уподібнення, часткова змінність лексичного складу, дефразеологізація, контамінація, еліпс³². Дослідниця робить спробу розмежувати синонімічні й варіантні ФО, але чітких меж між ними не встановлює.

Л.Краєвський досліджує не лише теоретичні, а й прикладні проблеми польської фразеології, зокрема, синонімію фразеологічних порівнянь³³, прийнявши класифікацію фразеологічних варіантів, запропоновану А.М.Левицьким³⁴. Л.Краєвський вважає, що синонімія порівнянь співвідноситься зі зміною порівнюваного елемента ФО. Дослідник вирізняє фонетичні, морфологічно-граматичні, словотвірні фразеологічні варіанти. До лексичних варіантів він відносить ФО, у яких змінюється один із компонентів у межах певної синонімічної групи, або ті, у яких змінюються компоненти, що належать до одного семантично-ситуативного поля. Наявність додаткових ознак у значенні слова може спричинити збільшення або зменшення інтенсивності ознаки. Л.Краєвський не вважає варіантними ФО, у яких при зміні компонентів змінюється образність.

²⁷ Lewicki A.M., Pajdzińska A., Rejakowa B. Z zagadnień frazeologii. Problemy leksykograficzne. Warszawa, 1987.

²⁸ Lewicki A.M. Warianty związków frazeologicznych // Sprawozdanie z Posiedzeń Komisji Naukowych. Oddział w Krakowie, 1973. T.18/2. S.388.

²⁹ Ibid. S.386–388.

³⁰ Lewicki A.M. Problemy metodologiczne wariantowości związków frazeologicznych // Stałość i zmienność związków frazeologicznych. Praca zbiorowa / Pod red. A.M.Lewickiego. Lublin, 1982. T.1. S.37–41.

³¹ Buttler D. Pojęcie wariantów frazeologicznych // Stałość i zmienność związków frazeologicznych. Praca zbiorowa / Pod red. A.M.Lewickiego. Lublin, 1982. S.27–30.

³² Buttler D. Polski dowcip językowy. Warszawa, 1968. S.120–133.

³³ Krajewski L. Synonimia porównań doprzymiotnikowych // Stałość i zmienność związków frazeologicznych. Praca zbiorowa / Pod red. A.M.Lewickiego. Lublin, 1982. S.113–120.

³⁴ Lewicki A.M. Wprowadzenie do frazeologii syntaktycznej. Teoria zwrotu frazeologicznego. Katowice. 1976. S.96–99.

Дослідник фразеологічної варіантності й синонімії С.Сташевський, який також вважає, що розмежування фразеологічної варіантності та синонімії є дуже важливим і що ці два поняття повинні бути розроблені для фразеології окремо³⁵. Він є прихильником фонетичних, морфологічних та лексичних варіантів ФО і розрізняє варіантні та інваріантні ФО. Варіантними дослідник вважає ФО, у яких не відбуваються зміни образності та стилістичного забарвлення. Синонімічними, на його думку, є ФО, що зберігають семантичну та стилістичну єдність при зміні образності³⁶.

С.Скорупка визнає синонімічними ФО, значення яких частково або повністю збігається, хоча може містити незначні розходження, й різниться стилістичним забарвленням³⁷. Інший польський лінгвіст, М.Басай, вирізняє граматичні та лексичні варіанти, що виступають як змінні компоненти, але при цьому у загальну семантику ФО вносять лише певний стилістичний відтінок³⁸. Учений зауважує, що фонетичні варіанти не повинні вводитися у словники, а синтаксичні фразеологічні варіанти, до яких він відносить, передусім, ФО зі змінним порядком розташування компонентів, є мало поширеними. М.Басай один із перших порушує питання графічного виокремлення варіантних та синонімічних одиниць у лексикографічній практиці³⁹. Деякі доповнення висловлює З.Броцький⁴⁰.

Відома польська дослідниця Е.Козашевська, описуючи вербальні варіанти фразеологізмів, зосереджується на аналізі фразеологізмів з дієсловами *prowadzić, robić, składać, dać*. Вона доводить різницю в семантиці варіантних ФО й на основі зібраного матеріалу досліджує семантичні особливості варіантних фразеологізмів та продуктивні моделі їх творення, виділяючи три типи вербальних інваріантів⁴¹. Дослідниця також аналізує ФО, що відрізняються певними лексичними елементами⁴². Серед граматичних варіантів Е.Козашевська вирізняє морфологічні й словотвірні варіанти, а серед формальних, як і М.Басай – синтаксичні варіанти, що найчастіше характеризуються зміною місця розташування компонентів. С.Бомба, звертаючись до народної культури, розглядає фразеологічні варіанти з етимологічної точки зору і вказує джерела їх походження⁴³. Ю.Кшижановський у хронологічній послідовності простежує розвиток варіантних ФО польської мови⁴⁴.

А.Пайдзінська, аналізуючи ФО, які є проміжними між вільними словосполученнями та ідіомами, доводить, що фразеологічна варіантність невід'ємна від семантичного моделювання ФО: чим більше варіантів має ФО, тим легше встановити її значення. Дослідниця підкреслює, що кожен варіантний компонент додає свій відті-

³⁵ Staszewski S. Warianty i synonimy we frazeologii // Stałość i zmienność związków frazeologicznych / Praca zbiorowa. Pod red. A.M.Lewickiego. Lublin, 1982. S.193–196.

³⁶ Staszewski S. Warianty i synonimy we frazeologii. S.16–24.

³⁷ Skorupka S. Synonimy wyrazowe i synonimy frazeologiczne w słowniku synonimicznym // Prace Filologiczne (Warszawa: Uniwersytet Warszawski). 1972. T.23. S.151–160.

³⁸ Basaj M. Z problematyki słownika frazeologicznego czesko-polskiego // Stałość i zmienność związków frazeologicznych. Praca zbiorowa. Pod red. A.M.Lewickiego. Lublin, 1982. S.7–14.

³⁹ Ibid. S.9–12.

⁴⁰ Brocki Z. Kilka uwag o niektórych typach innowacji frazeologicznych // Język Polski. 1980. №2–3. S.175–177.

⁴¹ Kozaszewska E. O pewnych inwariantnych typach werbalnych związków wyrazowych // Stałość i zmienność związków frazeologicznych. Praca zbiorowa / Pod red. A.M.Lewickiego. Lublin, 1982. S.97–110.

⁴² Kozaszewska E. Stałe związki wyrazowe na tle współczesnego zasobu leksykalnego języka polskiego // Prace Filologiczne. 1970. T.20. S.303–307.

⁴³ Bąba S. Twardy orzech do zgryzienia, czyli o poprawności frazeologicznej. Poznań, 1986.

⁴⁴ Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich / Pod red. J.Krzyżanowskiego. W oparciu o dzieło S.Adalberga opracował Zespół Redakcyjny pod kierunkiem J.Krzyżanowskiego, Warszawa, 1969–1978. T.1–4. / Opr. S.Świrko przy współudziale D.Świerczyńskiej i S.Świrki.

нок до значення ФО⁴⁵. Аналізуючи використання варіантних ФО у поетичних творах, А.Пайдзінська описує фразеологічні модифікації, утворені додаванням або віднімання одного з компонентів та модифікації, а також шляхом заміни одного з компонентів ФО. Наприклад, використання ФО *budować zamek na lodzie* замість *budować zamek na wodzie*; *nie być do życia* замість *ktos jest nie do życia* сприяє підсиленню значення ФО. А.Пайдзінська доводить, що використання варіантних ФО у поетичних творах збагачує та поглиблює змістову сторону віршів, оскільки кожен ФО й утворені на його основі поетичні варіанти виконують особливу функцію у такому виді літературного мистецтва, як поезія⁴⁶.

Д.Ритель досліджує варіантні та синонімічні фразеологічні порівняння чеської й польської мов. Вона пропонує тріступеневий поділ фразеологічних порівнянь: синонімічні фразеологічні порівняння, для яких характерна інша образність; фразеологічні порівняння, яким у досліджуваній нею мові відповідає інший ФО; ідентичні фразеологічні порівняння, що мають однакову образність, тотожний лексичний склад, належать до одного стилю мови⁴⁷.

Є.Тредер досліджує варіантні ФО на матеріалі одного або кількох діалектів польської мови⁴⁸. Він описує різні типи фразеологічних інновацій кашубського діалекту, доводить факти діалектного та літературного функціонування одних і тих самих ФО і намагається з'ясувати, як ці факти взаємопов'язані. Б.Сихта, який вважає наявність фразеологічних варіантів проявом лексичного багатства діалектів польської мови, представляє цікавий матеріал словника кашубських діалектів⁴⁹.

Над фразеологічними варіантами різних стилів мови у Польщі працюють С.Скорупка⁵⁰, Х.Майтковська і Х.Саткевич⁵¹, Д.Буттлер⁵². На сторінках мовознавчих часописів ведеться наукова дискусія з приводу походження та значення деяких варіантних ФО різних стилів⁵³. Дослідженню варіантних фразеологізмів у творах художньої літератури присвячена низка праць мовознавців, які вивчають ФО у творчості А.М.Фредро, Ш.Шимоновича, Й.Кохановського, Ю.Словацького, В.Потоцького, М.Рея, Т.Фран-

⁴⁵ Pajdzińska A. Szeregi wariantów a mechanizmy łączliwości j // Stałość i zmienność związków frazeologicznych. Praca zbiorowa / Pod red. A.M.Lewickiego. Lublin, 1982. S.55–67.

⁴⁶ Pajdzińska A. Frazeologizmy jako tworzywo współczesnej poezji. Lublin, 1993. S.78–134.

⁴⁷ Rytel D. Frazeologiczne warianty i synonimy ustalonych porównań w języku czeskim i polskim // Stałość i zmienność związków frazeologicznych. Praca zbiorowa / Pod red. A.M.Lewickiego. Lublin, 1982. S.69–75.

⁴⁸ Ibid. S.79–90.

⁴⁹ Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej: T.1–3 / Pod red. B.Sychty. Wrocław, 1967–1976.

⁵⁰ Skorupka S. Frazeologia stylu naukowego // PFPS: W 6 t. / Pod red. M.Basaja, D.Rytel. Wrocław, 1988. T.5. S.7–35.

⁵¹ Majkowska H., Satkiewicz H. Frazeologia stylu publicystycznego // PFPS: W 6 t. / Pod red. M.Basaja, D.Rytel. Wrocław, 1988. T.5. S.39–44.

⁵² Buttler D. Pojęcie wariantów frazeologicznych // Stałość i zmienność związków frazeologicznych. Praca zbiorowa / Pod red. A.M.Lewickiego – Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1982. S.27–34.

⁵³ Brocki Z. Róża wiatrów // Język Polski. 1973. №2–3. S.220–223; Buttler D. Połączenia typu *ulec zniszczeniu* w języku polskim // Poradnik Językowy. 1968. №7. S.349–359; Doroszewski W. *Zasypać gruszeki w popiele* // Poradnik Językowy. 1960. №3. S.137–144; Doroszewski W. *Bielszy niż śnieg* // Poradnik Językowy. 1974. №1. S.45–48; Fedorowicz W. O zwrocie *mieć miejsce* // Język Polski. 1873. №5. S.389–392; Kurzowa Z. *Podchalańskie na kirkach nieść; na kirki wziąć* // Język Polski. 1973. №5. S.369–371; Moško E. *Zwrot zbić z pantafelku*, staropolskie i gwarowe *patolęcz, patoląk* oraz nazwisko *Patoląk* // Poradnik Językowy. 1977. №6. S.263–275; Bąba S. *Rzucić kłody pod nogi // rzucić kłody pod nogi // rzucić kłody pod nogi* // Język Polski. 1982. №4–5. S.294–297; Buttler D. *Polski dowcip językowy*. Warszawa, 1968; Wojtyła-Świeżowska M. *Dzikię mięso* // Język Polski. 1978. №2. S.132–137; Żurek A. Z dziejów polskiej frazeologii: *Bić na odlew. Zażyć z mańki. Sprawić gorącą kąpiel* // Język Polski. 1977. №1. S.36–42.

та⁵⁴. Нові тенденції розвитку варіантних ФО (в усних текстах сучасних телевізійних програм) вивчають В.Цоцкевич та В.Слівінський⁵⁵.

Ми приєднуємося до думки вчених, котрі варіантними вважають ті ФО, в яких варіантні компоненти перебувають в синонімічних зв'язках (наприклад, *supiać / spać na pieniądzach*), входять в тематичний ряд назв грошових одиниць (*nie mieć złamane-go grosza / szeląga / grajcara / trojaka / hałyrza / złamanej babki*), вживаються з інверсійним порядком розміщення компонентів (*brać / przyjmować coś za dobrą monetę / za dobrą monetę coś brać / przyjmować*) або мають відмінності морфологічного плану (*grosz lgnie do grosza / ku groszowi; jak bulka za grosz / grosza*). Варіантність ФО розглядаємо в межах синонімії.

Наступним напрямом дослідження польських фразеологів є вивчення питання фразеологічної норми. До досліджень нормативного характеру належить ціла низка фундаментальних лексикографічних видань, які фіксують нормативність лексичного складу польської мови. Вони створені наприкінці 40–у 70-х роках ХХ ст. та у 1995–2003 рр. – це одномовні, двомовні тлумачні та фразеологічні словники, серед яких найбільш ґрунтовними є: шеститомний “Słownik języka polskiego” (1807–1814) С.Лінде, одинадцятитомний “Słownik języka polskiego” (1958–1969) за редакцією В.Дорошевського, “Słownik wyrazów bliskoznacznych” (1957) С.Скорупки, “Słownik frazeologiczny języka polskiego” (1967–1968) С.Скорупки, “Słownik wyrazów obcych” (1971) за редакцією Я.Токарського та ін. Одним із найцінніших опрацювань, в якому зафіксовані зміни лексичного складу польської пареміології, є чотиритомна збірка “Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich” (1969–1978), тритомна збірка “Mądrej głowie dość dwie słowie” (1975) Ю.Кшижановського, в яких дається найближчий контекст ФО, що зменшує ймовірність помилки при її вживанні.

На правильності вживання ФО акцентують увагу основоположники польської мовознавчої науки В.Дорошевський⁵⁶, Д.Буттлер⁵⁷, С.Скорупка⁵⁸, С.Бомба⁵⁹.

В.Дорошевський вважає, що використання ФО мовцями впливає на загальний нормативний фон мови, тому що носії мови рідко висловлюються окремими словами або фразами. Цілісність вислову повинна бути організована так, щоб окремі її елементи узгоджувалися між собою, доповнювали один одного й гармоніювали між собою, елементи висловлювання повинні становити єдиний великий образ⁶⁰.

С.Скорупка аналізує помилки, що найчастіше трапляються при вживанні ФО у текстах періодичної преси та художньої літератури. До основних помилок він відносить:

⁵⁴ Gajda S. Przewodnik po stylistyce polskiej. Styl i stylistyka. Opole, 1995; Rechtsiegel E. Frazeologia a język poetycki // Prace Filologiczne. 1975. T.25. S.447–545; Pajdzińska A. Frazeologizm jako podstawa obrazu poetyckiego // Poradnik Językowy. 1967. №7–8. S.167–275; Bąba S. Modyfikacje utartych związków wyrazowych we współczesnej fraszce polskiej // Poradnik Językowy. 1971. №7. S.444–452; Bąba S. Frazeologia a język poetycki // Prace Filologiczne. 1975. №6. S.447–545; Liberek J. Zartobliwe innowacje frazeologiczne we fraszkach Tadeusza Franta // Poradnik Językowy. 1991. T.7–8. S.276–282.

⁵⁵ Cockewicz W., Śliwiński W. O pewnej metodzie badań ilościowych frazeologii współczesnej polszczyzny mówionej w telewizji // Stałość i zmienność związków frazeologicznych. Praca zbiorowa / Pod red. A.M.Lewickiego. Lublin, 1982. S.137–161.

⁵⁶ Doroszewski W. Fizjologiczny mechanizm błędów językowych // Poradnik Językowy. 1950. №4. S.101–106.

⁵⁷ Buttler D. O sprawdzianach poprawności językowej w zakresie słownictwa // Poradnik Językowy. 1972. №3. S.518–521.

⁵⁸ Skorupka S. Dobór wyrazów a dobór frazeologiczny // Poradnik Językowy. 1951. №1. S.17–20.

⁵⁹ Bąba S. Twardy orzech do zgryzienia, czyli o poprawności frazeologicznej. Poznań, 1986.

⁶⁰ Doroszewski W. O kulturę słowa. Warszawa, 1978. T.2. S.18–25.

1) заміну одного з компонентів ФО іншим, який не відповідає нормі; 2) зміну місця розташування компонентів⁶¹.

Особливо цінними для культури мовлення та нормативного вживання ФО є праці С.Бомби⁶². Досліджуючи фразеологічні інновації (розуміються фразеологічні варіанти), автор розрізняє декілька їх типів. Тип інновацій залежить від способів перетворення усталених виразів: від порушення стабільної структури ФО, від доповнення лексичного складу ФО новими компонентами або від розширення контексту⁶³. С.Бомба виділяє: інновації, що виникають внаслідок скорочення лексичного складу даної ФО (наприклад, *dolewać oliwy do ognia – dolewać oliwy*); інновації, що утворюються з метою уточнення змісту ФО (наприклад, *być prawdziwym oczkiem w głowie – być oczkiem w głowie*); інновації, що виникають внаслідок заміни компонента ФО на компонент, який видається мовцю кращим за змістом (наприклад, *być pod zdrową datą – być pod dobrą datą*); інновації, що виникають у випадку злиття двох ФО, що мають близьке значення й подібне конотативне забарвлення (наприклад, *cierniowa droga – cierniowa korona i droga krzyżowa*); інновації, що виступають при зміні числа, стану й виду фразеологізму (наприклад, *znać kogoś jak tyse konie – znać się jak tyse konie; stawiać czoło – stawiać czoło*). На основі критерію генетичності С.Бомба поділяє інновації на такі, що виникли внаслідок внутрішніх (територіальні інновації, інновації певних середовищ, професійні інновації сучасної польської мови) та зовнішніх (найчастіше у вигляді фразеологічних кальок) запозичень⁶⁴.

С.Бомба детально проаналізував зміни, що відбулися у функціонуванні ФО за 25-річний період у праці “Твердий горішок, або про фразеологічну нормативність”. Цій праці передували статті автора у лінгвістичних періодичних виданнях протягом 1970–1977 рр.: “Język Polski”, “Poradnik Językowy”, “Przegląd Humanistyczny”, а також у збірках “До проблем польської і слов’янської фразеології”. Дослідник дає визначення фразеологічної норми, під якою розуміє сукупність прийнятих польською мовною спільнотою фразеологізмів та принципів, що окреслюють способи їх функціонування у тексті⁶⁵, обґрунтовує основи нормативного вживання ФО, їх інновацій (джерелом яких є класична література, сучасна преса та популярні видання) та вказує на типові помилки при їх вживанні. С.Бомба визначає такі критерії нормативного використання ФО: 1) стабільність формальної структури; 2) стабільність лексичного складу; 3) стабільність семантичної структури; 4) семантична та стилістична гармонійність⁶⁶. Але даючи оцінку ФО та їх інновацій, автор не наводить інноваційні ФО, що функціонують у живій розмовній мові. Вибрані для аналізу фразеологічні інновації С.Бомба порівнює з першозразками, зафіксованими у таких основних лексикографічних працях, як “Słownik frazeologiczny języka polskiego” С.Скорупки, “Słownik języka polskiego” за редакцією В.Дорошевського, “Słownik języka polskiego” за редакцією М.Шимчака, “Nowa księga

⁶¹ Skorupka S. Poprawność stylistyczna połączeń wyrazowych // Poradnik Językowy. 1950. №6. S.1–4; Skorupka S. Poprawność frazeologiczna połączeń wyrazowych // Poradnik Językowy. 1968. №8. S.385–389.

⁶² Bąba S. Kultura języka polskiego: Zagadnienia poprawności językowej w zakresie frazeologii. Poznań, 1978. S.87–100; Bąba S. Struktura normy frazeologicznej // PFPS: W 6 t. / Pod red. M. Basaja, D. Rytel. Wrocław, 1985. T.3. S.87–105; Bąba S. Modyfikacje utartych związków wyrazowych we współczesnej frazce polskiej // Poradnik Językowy. 1971. №7. S.444–452.

⁶³ Bąba S. Główne typy innowacji frazeologicznych // Stałość i zmienność związków frazeologicznych / Praca zbiorowa. Pod red. A.M. Lewickiego. Lublin, 1982. S.17–23.

⁶⁴ Bąba S. Innowacje frazeologiczne współczesnej polszczyzny. Poznań, 1989.

⁶⁵ Bąba S. Twardy orzech do zgryzienia, czyli o poprawności frazeologicznej. Poznań, 1986. S.13.

⁶⁶ Ibid. S.43.

przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich” за редакцією Ю.Кшижановського, “Słownik poprawnej polszczyzny” за редакцією В.Дорошевського та Г.Курковської.

Д.Буттлер, Х.Курковська, Х.Саткевич у своїх розвідках також досліджують проблему мовної норми усталених виразів. Дослідниці стверджують, що мовлення, витвором якого є текст, передає інформацію про реальність і спричинене системою і нормою мови⁶⁷. Вони вважають, що для досягнення мети висловлювання мовець може переступити межі мовної норми й мовної системи і творити нові ФО. Тому істотним елементом, запевняють Д.Буттлер, Х.Курковська, Х.Саткевич, є нормативні вказівки щодо правильного вибору ФО⁶⁸. Значна частина досліджуваного Д.Буттлер, Х.Курковською, Х.Саткевич фразеологічного матеріалу присвячена визначенню фразеологічних помилок.

Основні критерії визначення фразеологічних помилок Д.Буттлер вбачає у 1) вживанні ФО не за призначенням; 2) порушенні суспільної традиції у межах значень і сполучуваності слів у ФО⁶⁹. Інформація нормативного характеру, що міститься у статтях Д.Буттлер, збагачує відомості про функціонування ФО у сучасній польській мові. Дослідниця зауважує, що мовці часто не дотримуються суспільної традиції вживання окремих фразеологізмів, додаючи індивідуальне значення. Основною причиною неправильного вживання ФО Д.Буттлер вважає домінування у пам'яті мовців відомостей про те, що певні ФО можуть використовуватись у подібних мовленнєвих ситуаціях. А це, у свою чергу, сприяє ототожненню внутрішньомовних ознак і стиранню звичайного фразеологічного поєднання компонентів ФО. На прикладах ФО з періодичної преси вона досліджує стирання системних зв'язків, що виникають на основі подібності функціонування усталених виразів⁷⁰.

Подібно до С.Бомби, Х.Курковська зупиняється на детальному описі варіантних ФО⁷¹, які розглядає в контексті мовної норми.

Я.Піліх приділяє увагу нормативності вживання польських усталених виразів⁷². Він, крім порад теоретичного плану, пропонує серію вправ на вживання ФО у контексті. А Е.Козашевська досліджує проблему ФО, що є приєднанними конструкціями і містять архаїчні компоненти⁷³.

Питання семантичної природи компонента ФО привертає увагу багатьох науковців. У теорії фразеології існують різні погляди на проблему лінгвістичного статусу компонента ФО. Одні вчені вважають компонент ФО позбавленим ознак слова, інші висловлюють протилежну точку зору. Неоднозначність поглядів фразеологів пояснюється винятковою складністю і протиріччистістю самої проблеми⁷⁴. Надання/ненадання ком-

⁶⁷ *Buttler D., Kurkowska H., Satkiewicz H.* Kultura języka polskiego (Zagadnienia poprawności leksykalnej). Warszawa, 1971. T.1. S.18–22.

⁶⁸ *Ibid.* S.79–83.

⁶⁹ *Buttler D.* Typy błędów leksykalnych. II. Naruszenie społecznej tradycji w zakresie znaczeń i łączliwości wyrazów // *Poradnik Językowy*. 1970. №3. S.152–155.

Buttler D. Typy łączliwości leksykalnej wyrazów // *Prace Filologiczne*. 1975. №25. S.387–395.

⁷⁰ *Buttler D.* Typy błędów leksykalnych. I. O niecelowych użyciach wyrazów // *Poradnik Językowy*. 1970. №2. S.78–84; II. Naruszenie społecznej tradycji w zakresie znaczeń i łączliwości wyrazów // *Poradnik Językowy*. 1970. №3. S.151–152.

⁷¹ *Kurkowska H., Skorupka S.* Stylistyka polska. Zarys. Rozdział Frazeologia. Warszawa, 1959. S.151–172.

⁷² *Pilich J.* Dobieranie właściwych związków frazeologicznych // *Poradnik Językowy*. 1970. S.239–243.

⁷³ *Kozaszewska E.* Funkcje składniowe konstrukcji przymiotnikowych z archaizmami // *Prace Filologiczne*. 1982. №20. S.187–192.

⁷⁴ *Кунин А.В.* Английская фразеология. Москва, 1986. С.21–34.

поненту фразеологізму словесних властивостей лежить в основі класифікації ФО⁷⁵. Значна, якщо не найбільша, частка розбіжності у вирішенні питання статусу компонента ФО припадає на різне розуміння дослідниками обсягу фразеології⁷⁶. Вчені, що трактують фразеологію у “вузькому” сенсі (В.Жуков, М.Алефіренко, Г.Удовиченко, О.Молотков та ін.), заперечують словесну природу компонента ФО, відмовляючи йому в лінгвістичному статусі. Деякі вчені розглядають компонент у співвідношенні зі значенням слова-етимона⁷⁷, інші – більшого значення надають мотивації значення компонентів і цілої ФО “семантикою відповідного слова у вільному вживанні”⁷⁸. Тому лише диференційований підхід до проблеми статусу компонента ФО дасть можливість вирішення цього складного питання. Так, А.Мелерович, Ю.Гвоздарев, Р.Попов та ін. визнають словесну основу компонентів усіх типів ФО, О.Смирницький вважає, що “компоненти фразеологічної одиниці можна і потрібно вважати словами, але тільки специфічно вжитими”⁷⁹. Тема компонента ФО є актуальною у вітчизняному мовознавстві, тому в останні роки розгляду цієї теми присвячена значна кількість наукових досліджень. Зокрема, написана кандидатська дисертація “Польська фразеологія з ономастичним компонентом” на кафедрі слов’янської філології Львівського національного університету імені Івана Франка, в якій А.Кравчук розглядає ономастичний етимон компонента ФО на двох рівнях – на рівні мови і на рівні мовлення⁸⁰. Але вважаємо за доцільне не зупинятися детальніше на вивченні питання статусу компонента ФО у вітчизняному мовознавстві, оскільки огляд основних теоретичних проблем компонента ФО вже неодноразово проводився⁸¹.

Як показує вивчення наукової літератури, питання статусу компонента ФО не настільки широко розроблене польськими вченими-фразеологами, хоча певна кількість праць з цього питання існує. Полоністи-фразеологи дещо по-іншому підходять до вирішення цієї проблеми. Так, С.Каня та Я.Токарський, беручи за основу диференційований підхід до вирішення питання статусу компонента ФО, підкреслюють, що семантичний поділ на ФО відбувається з урахуванням “ступеня значеннєвої спаяності компонентів ФО”⁸². Д.Буттлер також частково торкається питання статусу компонента, зупиняючись на огляді класифікацій ФО не лише в польській мовознавчій традиції, а й у мовознавстві інших країн. Вона пропонує класифікацію, за якою тип фразеологізму залежить від мотивованості/немотивованості загального значення усталеного виразу дослівним значенням слів, що входять до його складу, і від того, чи набувають слова-складники ФО “особливого”, переосмисленого значення⁸³.

⁷⁵ *Архангельский В.Л.* Фразеологические отношения и классификация фразеологических единиц в современном русском языке // Ученые записки МОПИ. 1966. Т.160. С.259–270; *Виноградов В.В.* Об основных типах фразеологических единиц в русском языке. Москва, 1986. С.27–33; *Жуков В.П.* О несоизмеримости компонентов фразеологизма со словом // Русский язык в школе. 1969. №3. С.97–100; *Ониани А.Л.* К проблеме взаимоотношения фразеологизма и слова // Вопросы фразеологии (Самарканд). 1972. №5. 4.1. С.87–89.

⁷⁶ *Баран Я. А.* Основні питання загальної та німецької фразеології. Львів, 1989. С.16–27.

⁷⁷ *Білоноженко В.М., Гнатюк І.С.* Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів. Київ, 1989. С.28–31.

⁷⁸ *Кравчук А.В.* Польська фразеологія з ономастичним компонентом. Дис... канд. філол. наук. Львів, 1999. С.35–36.

⁷⁹ *Смирницький А.И.* Лексикология английского языка. Москва, 1956. С.207.

⁸⁰ *Кравчук А.В.* Польська фразеологія з ономастичним компонентом.

⁸¹ *Кунин А.В.* Английская фразеология. Москва, 1986. С.70; *Новиков Л.И.* Семантика русского языка. Москва, 1982. С.28–41.

⁸² *Kania S., Tokarski J.* Zarys leksykologii i leksykografii polskiej. Warszawa, 1984. S.199–210.

⁸³ *Buttler D.* Język i my. Podręcznik języka polskiego dla szkół średnich. Warszawa, 1987. С.186–188.

А.М.Левицький, Д.Буттлер, А.Пайдзінська стверджують, що обов'язковим елементом визначення значення усталених виразів є конотація їхніх компонентів. Так, А.Пайдзінська не погоджується з ученими, які не визнають словесної основи компонентів ФО. Вона вважає, що ситуація є цілком зворотною, тому метою її статей є показ елементів, які мотивують значення усталеного виразу⁸⁴. З цього приводу вона пише, що якби слова-компоненти ФО піддалися повній десемантизації і деграматизації, то неможливі були б різноманітні інновації, що створюють такі цікаві ефекти в художніх та публіцистичних текстах. Жоден контекст не спричинив би також актуалізації дослівного значення ФО⁸⁵. А.Пайдзінська дотримується думки, що семантична нерегулярність ФО є чимось іншим, ніж недостатність мотивації, і те, що значення словосполучення не є сумою значень його складників, не означає, що немає зв'язку між значенням компонентів і значенням ФО. Дослідниця вважає, що такий зв'язок існує в більшості випадків, особливо якщо взяти до уваги історичні відомості про походження усталених виразів. Теоретично кожна ФО як конструкція щонайменше двох слів є одиницею мотивованою. Важче показати, яким чином компоненти впливають на загальне значення ФО. Тому, на думку А.Пайдзінської, особливо потрібна концепція розширеного значення, яка включає не лише інваріантні та варіантні семантичні риси, а й конотативні ознаки компонентів ФО. Розглядаючи, наприклад, фразеологізм *burza wisi w powietrzu*, вона вирізняє конотації зла, загрози, знищення, неспокою у значенні слова *burza*. В семантиці ФО *ktos pędzi jak wiatr; szukaj wiatru w polu; wolny jak wiatr* вона акцентує увагу на конотаціях слова *wiatr* (швидкість, змінність, нестійкість). Дослідниця вважає, що значення багатьох ФО мотивовані семантичними характеристиками вільних словосполучень, а не лексичними значеннями слів. А.Пайдзінська зосереджує увагу на семантичних конотаціях, що відображають об'єктивні риси предмету або явища та приписуються мовною спільнотою відповідно до культурної системи і прагматичних знань мовців. Вона доходить висновку, що відбувається функціональне поєднання сенсу і денотативних ознак одного предмету/явища зі значенням і денотативними ознаками іншого предмету/явища⁸⁶.

А.Пайдзінська аналізує елементи, що мотивують значення усталених виразів, й на конкретних прикладах ФО доводить нейтралізацію лексичного значення слів, підкреслюючи значення конотативних ознак, які виносить на перший план. За її концепцією розширеного значення, до значення ФО необхідно включати потенційні семи, які несуть основне конотативне навантаження. Дослідниця виділяє три групи потенційних сем. Першу групу становлять об'єктивно існуючі риси предмету або явища, другу – конотативні семи, які приписуються ФО відповідно до певної культурної системи і прагматичними знаннями, третьою – семи, які приписуються ФО на основі індивідуальних асоціацій, переживань та досвіду мовця⁸⁷.

А.М.Левицький висловлює подібну думку⁸⁸. ФО, як вважає вчений, мотивовані сполученням слів і зберігають властивості, характерні для словосполучень. Він розрізняє словотворчу, семантичну, лексичну, категоріальну, стереотипну, глобальну моти-

⁸⁴ Pajdzińska A. Elementy motywujące znaczenie w składzie związków frazeologicznych // PFPS: W 6 t. / Pod red. M.Basaja, D.Rytel. Wrocław, 1982. T.1. S.81–87; Pajdzińska A. Znaczenie związku frazeologicznego // Poznańskie Spotkanie Językoznawcze / Pod. red. Z. Krawczyńskiej i Z. Zagórskiego. Poznań, 1996. T.1. S.168–173.

⁸⁵ Pajdzińska A. Znaczenie związku frazeologicznego // Poznańskie Spotkanie Językoznawcze / Pod. red. Z.Krawczyńskiej i Z. Zagórskiego. Poznań, 1996. T.1. S.168.

⁸⁶ Pajdzińska A. Znaczenie związku frazeologicznego. S.170–173.

⁸⁷ Pajdzińska A. Elementy motywujące znaczenie w składzie związków frazeologicznych. S.81–87.

⁸⁸ Lewicki A.M. O motywacji frazeologizmów // PFPS: W 6 t. / Pod red. M.Basaja, D.Rytel. Wrocław, 1982. T.1. S.33–47; Lewicki A.M. Motywacja globalna frazeologizmów. Znaczenie przenośne, symboliczne i stereotypowe // PFPS: W 6 t. / Pod red. M.Basaja, D.Rytel. Wrocław, 1985. T.3. S.7–23.

вації й зазначає, що тип мотивації залежить від того, залишається вона в межах даного слова чи мотивується лексичним значенням компонентів, контекстом або ситуацією, в якій вживається усталений вираз⁸⁹.

Вивченням історичної та діалектної фразеології* польські лінгвісти почали займатися порівняно недавно – лише в 70-х роках з'явилися праці, в яких дискутувалися методи збирання та опису діалектних фразеологізмів⁹⁰. Зокрема, у листопаді 1985 р. у Варшаві відбувся славістичний симпозиум, учасники якого обговорювали основні питання історичної та діалектної фразеології. Доповіді, виголошені на славістичному симпозиумі, ввійшли до четвертого тому праць “До проблем польської і слов'янської фразеології” (1988).

Значним є внесок польських мовознавців у розвиток історичної фразеології. Так, М.Куцала досліджує усталені вирази, що походять з середньовіччя⁹¹. На його думку, у мові збереглися перш за все ФО, які виконують комунікативну функцію і мають біблійну або релігійну основу (автор досліджує в основному вислови біблійно-релігійних та правничих текстів). Він доходить висновку, що в середньовічних текстах переважали ФО експресивного характеру (вигуки, привітання, побажання, прокльони).

М.Басай досліджує зв'язок між найдавнішим і найновішим періодами розвитку польської фразеології на прикладі вибраної групи усталених виразів (ФО з дієсловами *dać, bić, być, mieć, brać*). Він також звертає увагу на внутрішню форму і семантичну структуру вибраної групи слов'янських ФО з огляду на історичний спосіб творення їхньої образності та народної етимології⁹². Дослідник ставить за мету з'ясувати, скільки усталених виразів XVI ст. зникло з польської мови, а скільки збереглося до наших днів. Відбір ФО XVI ст. М.Басай здійснив зі словників старопольської мови, а сучасні ФО запозичив з фразеологічного словника С.Скорупки, словників польської мови В.Дорошевського та М.Шимчака.

С.Хоппе досліджує найстаршу частину польської історичної фразеології. Аналізуючи мисливську лексику, яка є елементом прадавньої культури слов'ян, він доходить висновку, що фахова лексика мисливців розвивалася разом з удосконаленням методів та способів мисливства, технічного вдосконалення знарядь, зміни зброї, яка використовувалася у мисливстві. Часто мисливські ФО є незрозумілими для сторонньої людини, але їх вплив на розмовну польську мову надзвичайно великий⁹³.

А.Пайдзінська⁹⁴, В.Хлебда⁹⁵, Д.Буттлер⁹⁶ порушують цілу низку проблем, пов'язаних із специфікою історичної фразеології.

⁸⁹ Lewicki A.M. Motywacja globalna frazeologizmów. S.7–15.

* Метою історичної фразеології є вивчення ФО, які перебували в ужитку в різні історичні періоди в минулому. Діалектна фразеологія вивчає ФО окремої місцевості, території, що відрізняються своїми фонетичними, лексичними рисами.

⁹⁰ Skorupka S. Zagadnienia frazeologii historycznej i dialektalnej // PFPS: W 6 t. / Pod red. M.Basaja, D.Rytel. Wrocław, 1988. T.4. S.6–14.

⁹¹ Kucala M. Wyrażenia i zwroty średniowieczne we współczesnej polszczyźnie // Poradnik Językowy. 1973. №4. S.184–194.

⁹² Basaj M. Rozwój frazeologii staropolskiej w świetle słowników // PFPS: W 6 t. / Pod red. M.Basaja, D.Rytel. Wrocław, 1988. T.4. S.184–187.

⁹³ Hoppe S. Frazeologia łowiecka w języku polszczyzny // Poradnik Językowy. 1973. №7. S.392–397.

⁹⁴ Pajdzińska A. Frazeologia środowiskowa a frazeologia polszczyzny ogólnej // PFPS: W 6 t. / Pod red. M.Basaja, D. Rytel. Wrocław, 1988. T.5. S.55–69.

⁹⁵ Chlebda W. Polska frazeologia familijna // PFPS: W 6 t. / Pod red. M.Basaja, D.Rytel. Wrocław, 1988. T.5. S.71–84.

⁹⁶ Buttler D. Stylizacja frazeologiczna w Balladzie o Januszku Sławomiera Lubińskiego. Annales UMKS, sectio Philologiae. 1975. T.6. S.318–326.

Дослідник-славіст М.Толстой, об'єктом наукової вивчення якого також є слов'янська історична фразеологія, пропонує вирішення деяких проблем дослідницького плану крізь призму етнографії⁹⁷. Він доводить народознавчий контекст фразеологізмів, показуючи, що у фразеології слов'янських мов відображені стародавні обряди, вірування та елементи колишнього побуту.

Цікаві результати досліджень представили Є.Тредер⁹⁸, Б.Сихта⁹⁹, А.Кравчик¹⁰⁰, що працюють над польською діалектною фразеологією. Є.Тредер, наприклад, порівнює 400 ФО чеської та словацької мов із ФО кашубського діалекту польської мови і вказує на значні подібності у вживанні ФО. При їх порівнянні з усталеними виразами літературної польської мови дослідник виявив велику кількість розходжень, що, на його думку, підтверджує народний характер чеської та словацької мов, а також спільні історичні процеси їхнього розвитку. Є.Тредер вказує на недостатність відповідних досліджень інших польських діалектів¹⁰¹. Він опрацював велику кількість писемних пам'яток південнокашубського, північнокашубського та центральнокашубського діалектів, які містять велику кількість ФО, що належать до історичних. За результатами проведеного аналізу, лише три відсотки кашубських ФО має загальнопольський характер, що автор пояснює багаторічною ізоляцією кашубських діалектів¹⁰².

У галузі діалектної фразеології цікавими є результати розвідки Г.Гурновича, який мальборські ФО порівнює з ФО літературної польської мови. Він зауважує велику кількість ФО, що мають структурні і семантичні паралелі й поділяє зібрані ним ФО на сім груп залежно від фонетичного, словотвірного та лексичного планів¹⁰³.

А.Кравчик-Тирпа перелічує усталені вирази, пов'язані з обрядами, ритуалами та етнографічними елементами, а також ознаки, що відрізняють діалектну фразеологію від фразеології літературної. Предметом аналізу вона обрала ФО, до компонентного складу яких входить дієслово *chodzić*¹⁰⁴. На основі 33 схем дослідниця визначає відмінності у лексичному та структурно-граматичному складі, що виникають між діалектними та літературними ФО. А.Кравчик-Тирпа досліджує й семантичні особливості у функціонуванні діалектних та літературних ФО і виділяє декілька фразеологічних груп: 1) група ФО, які є однаковими у діалектній та літературній мові; 2) група ФО, у яких діалектна й літературна ФО мають різні значення; 3) група ФО, у яких діалектна ФО має два значення, а літературна – одне; 4) група ФО, в яких діалектне значення відрізняється від літературного¹⁰⁵. Дослідниця також аналізує семантичну структуру діалектних ФО¹⁰⁶.

⁹⁷ Толстой И. И. Славянская фразеология sub specie ethnoграфии // PFPS: W 6 t. / Pod red. M.Basaja, D.Rytel. Wrocław, 1988. T.4. S.15–18.

⁹⁸ Tredler J. Frazeologia kaszubska a czeska i slowacka // PFPS: W 6 t. / Pod red. M.Basaja, D.Rytel. Wrocław, 1985. T.2. S.189–195; Ibid. T.4. S.125–143.

⁹⁹ Sychta B. Element morski w kaszubskiej frazeologii // Język Polski. 1955. №1. S.1–8.

¹⁰⁰ Krawczyk A. Co wiemy o frazeologii gwarowej // PFPS: W 6 t. / Pod red. M.Basaja, D.Rytel. Wrocław, 1988. T.4. S.129–135.

¹⁰¹ Tredler J. Uwagi o chronologii zachodniosłowiańskiej frazeologii dialektalnej (na przykładzie kaszubskim) // PFPS: W 6 t. / Pod red. M.Basaja, D.Rytel. Wrocław, 1988. T.4. S.125–130.

¹⁰² Ibid. S.125–143.

¹⁰³ Górniewicz H. Idiomatyzmy frazeologiczne w gwarach malborskich w stosunku do języka ogólnopolskiego // Prace Filologiczne. 1974. T.25. S.397–406.

¹⁰⁴ Krawczyk-Tyrpa A. O pewnych cechach odróżniających frazeologię gwarową od frazeologii języka literackiego na przykładzie związków frazeologicznych z komponentem *chodzić* // PFPS: W 6 t. / Pod red. M.Basaja, D.Rytel. Wrocław, 1988. T.4. S.137–145.

¹⁰⁵ Krawczyk A. Cechy części ciała jako tworzywo semantycznej struktury związków frazeologicznych (na materiale gwarowym) // PFPS: W 6 t. / Pod red. M.Basaja, D.Rytel. Wrocław, 1982. T.1. S.135–143.

¹⁰⁶ Krawczyk A. Ciało człowieka w świetle frazeologii gwarowej // Encyklopedia języka polskiego / Pod

Вона описує 3054 ФО, до компонентного складу яких входять соматизми (*głowa; tułów; ręka/rece; ramię; dłoń; noga/nogi; kolano; stopa/stopy* та ін.). На основі проведеного аналізу А.Кравчик-Гирпа уклала словник частотності вживання фразеологізмів з компонентами-назвами частин тіла¹⁰⁷. Дослідниця звертає увагу на використання таких поетичних засобів в оформленні діалектних та літературних ФО, як рима, алітерація, асонанс.

М.Бучинський і Б.Чижевський, які почерпнули фактичний матеріал із словника польських діалектів, описали ФО села Гущі (Бяла Подляска)¹⁰⁸. Особливості функціонування усталених виразів польського села Будіслав Костельний проаналізував Ю.Хойнацький¹⁰⁹.

З.Курцова¹¹⁰, М.Корнашевський та Я.Падалак¹¹¹ досліджують діалекти польської мови поза межами Польщі. Вони вважають, що при навчанні польської мови як іноземної найбільш уживані усталені вирази повинні вводитися вже на початковому етапі.

Отже, провідні польські фразеологи-теоретики С.Скорупка, А.М.Левицький, Д.Буттлер, А.Пайдзінська, Х.Курковська, Д.Ритель, Е.Козашевська, С.Бомба, В.Хлебда, М.Басай, Л.Краєвський, С.Шашевський, Ю.Кшижановський, Й.Вешховський та ін., теоретичні розробки яких мають великий вплив на розвиток не лише польської, а й слов'янської фразеологічної науки, присвятили свої дослідження питанню класифікації ФО (С.Скорупка, Х.Курковська, А.М.Левицький, Е.Козашевська, С.Бомба, А.Пайдзінська, Ю.Вешховський, Ю.Кшижановський), проблемі фразеологічної варіантності та синонімії (Д.Буттлер, А.М.Левицький, А.Пайдзінська, С.Шашевський, М.Басай, Е.Козашевська, Л.Краєвський, Б.Реякова, Ю.Кшижановський, С.Бомба, Я.Тредер та ін.), вивченню питання семантичної природи компонента ФО (А.М.Левицький, А.Пайдзінська, Д.Буттлер), питанню теоретичного опрацювання нормативності вживання ФО (В.Дорошевський, Д.Буттлер, Х.Курковська, Г.Саткевич, С.Скорупка, С.Бомба).

Вагомим внеском польських мовознавців у слов'янську фразеологічну науку є проведення трьох фразеологічних конференцій (1979, 1980, 1981) та видання шести томів студій “До проблем польської і слов'янської фразеології” (1982–1994). Пізніше серія “До проблем польської і слов'янської фразеології” була продовжена збіркою під назвою “Проблеми європейської фразеології” (1996).

red. J. Anusiewicz, J. Bartmińskiego. Wrocław, 1991. S.143–146.

¹⁰⁷ Krawczyk A. Cechy części ciała jako tworzywo semantycznej struktury związków frazeologicznych (na materiale gwarowym) // PFPS: W 6 t. / Pod red. M. Basaja, D. Rytel. Wrocław, 1982. T.1. S.135–143.

¹⁰⁸ Buczyński M., Czyżewski B. Związki frazeologiczne w gwarze wsi Huszcza w wojewodstwie Bielsko-podlaskim (frazеологізми з ланкніем як в стосунку до језыка оѓоћнополського) // PFPS: W 6 t. / Pod red. M. Basaja, D. Rytel. Wrocław, 1985. T.3. S.139–146.

¹⁰⁹ Chojnacki J. Frazeologia w gwarze wsi Budisław Kościelny // Język Polski – Historia i Współczesność. Materiały z sesji naukowej / Pod red. Z. Krążyńskiej, Z. Zagórskiego. Poznań, 1995. S.28–34.

¹¹⁰ Kurzowa Z. O polskich dialektach kresowych // Język Polski. 1985. №25. S.103–106.

¹¹¹ Kornaszewski M., Padalak J. Język polski za granicą // Poradnik Językowy. 1960. №6. S.310–311; Padalak J. Język polski za granicą // Poradnik Językowy. 1980. №2. S.184–187.

THE DEVELOPMENT OF PHRASEOLOGICAL SCIENCE IN POLAND**Halyna KRAYCHYNS'KA**

*National University of "Ostroh Academy"
2, Seminarska str., Ostroh, 35800
The Chair of Foreign Languages*

The research contains a short overview of the main theoretical and practical ways of the development of phraseological science in Poland, and it is an attempt to summarise the theoretical heritage of polish phraseologists, whose attention is pointed on: the classification of the phraseological units, the phraseological variants and synonyms, the usage of chosen phraseologisms according to the language standards and the semantic nature of the phraseological component.

Key words: Slavonic linguistics, the classification of the phraseologisms, the phraseological variants and synonymy, the usage of chosen phraseologisms, the semantic nature of the phraseological component.

Стаття надійшла до редколегії 19.09.2005
Прийнята до друку 27.10.2005